

CHEMISCH WEEKBLAD.

Orgaan van de Nederlandsche Chemische Vereeniging.

ONDER REDACTIE VAN

Dr. L. TH. REICHER (Amsterdam) en Dr. W. P. JORISSEN (Leiden)

Uitgever: D. B. CENTEN, Amsterdam.

Het auteursrecht van den inhoud van dit Blad wordt verzekerd volgens de Wet van 28 Juni 1881, Staatsblad No. 124.

Nr. 50. Amsterdam, 11 December 1909. 6^e Jaargang.

INHOUD: WILLEM KLOOS, Prof. Dr. J. H. VAN 'T HOFF, Dr. W. P. JORISSEN en Dr. L. TH. REICHER, Dr. Charles Marius van Deventer. — Prof. Dr. H. P. WIJSMAN, De wettelijke bepaling van den verkoop van levensmiddelen. — Leidsche Chemische Kring. — Boekaankondigingen. — Nederlandsche Chemische Vereeniging. — Personalia vacatures, industriële mededeelingen, enz. — Erratum. — Correspondentie.

Dr. Charles Marius van Deventer.

13 Dec. 1884 — 13 Dec. 1909.

In velerlei opzicht is CHARLES VAN DEVENTER een merkwaardige figuur, en met meer recht misschien dan eenig ander van zijn tijdgenooten kan hij een universeele geest worden genoemd. Want chemicus is hij en Graecus, humorist en wijsgeer, dichter in den volkston en platonisch prozaïst, zoodat hij bijna — het is maar scherts, hoor — een levende verpersoonlijking der HEGEL'sche eenheid van tegendeelen lijkt.

Geldt dit van zijn dieper geestelijk wezen, zooals hij is, wanneer hij zich tot schrijven zet, ook zijn daaglijksch mensch-zijn doet zich zoo voor. Want spreekt gij met hem, dan is hij soms fijn-geestig, vernuftig-diepzinnig als zijn lievelings-schrijver PLATO, maar óók vaak droog en deeglijk als ARISTOTELES. En de omgang met hem is dan ook een der nuttigste en tevens aantrekkelijkste, die zich denken laat, want al moet men soms van gevoelen met hem verschillen — twee menschen, die over hetzelfde denken, zullen 't zelden geheel eens zijn — toch kan men zeker ervan wezen, dat, door de discussie met hem, uw eigen gedachten u helderder worden, omdat gij hem daarbij leert kennen als een man, die nooit werkt met frases, met vage algemeenheden, maar die in alles zoo precies en duidelijk mogelijk tracht te zijn, zoodat gij uw eigene, soms maar halfbewuste gedachten

zeer scherp vóór u moet halen en allernauwkeurigst formuleeren, wilt gij niet, in 't eerste kwartier reeds, omvergepraat worden door hem.

Mijn avond-discussie's met hem over wijsbegeerte, etc., van een kwart-eeuw geleden, behooren dan ook tot de prettigste herinneringen mijner jeugd.

Ja, mensch en werk bij VAN DEVENTER zijn volkomen één; lees ik in zijn „Helleensche” of zijn „Platonische Studiën”, dan is het mij dikwijls of ik hem hoor, zooals ik hem van vroeger uit persoonlijke omgang ken: dezelfde logische soliedheid, polyhistorische-belangwekkendheid, geestige scherpzinnigheid vindt men zoowel in zijn mondeling als in zijn schriftelijk woord.

En hoe zwaar ook de onderwerpen zijn mogen, waarmee zijn geest zich bezighoudt, vaak weet hij toch door zijn aangeborene, als kinderlijke grappigheid en zijn raak-slaande zetten het saaije vermakelijk en het moeilijke een beetje lichter te doen schijnen, zoodat gij zonder verveling met hem verder-praten en vóór hem of tegen hem door-denken kunt.

Deze geestigheid van v. DEVENTER, waardoor hij zich, evenals door zijn andere geestlijke kwaliteiten, waardig toont om te wezen wat hij is: een zusterskind van Cd. BUSKEN HUET, blijkt wel het treffendste uit de, een 18 jaar geleden, in „De Nieuwe Gids” verschenene, maar voorzoover mij bekend is, nog nooit gebundelde „Kinderversjes” van „Chap”.

Wie CHARLES VAN DEVENTER wil leeren kennen, niet van zijn geleerden en wetenschappelijken, niet van zijn wijsgeerigen of letterkundigen, maar van zijn allerbeminnelijkst-menschelijken kant, zoeker die versjes in handen te krijgen en geniete er van.

WILLEM KLOOS.

Als de overkant van het leven aan den horizon opdoemt en de golven zoo hoog niet meer gaan als in volle zee, waardeert men meer en meer de offers door den staf gebracht, die niet altijd diep genoeg werden gevoeld toen ieder met eigen aandeel zoo geheel vervuld was, en die toch onmisbaar bleken voor het bereiken van den haven. Zoo kwam dikwijls het beeld van VAN DEVENTER in mij op, en ik grijp gaarne deze gelegenheid aan om dat te betuigen.

VAN DEVENTER bekleedde in mijn laboratorium een geheel eigenaardige plaats, en was daar, na zijn promotie bij GUNNING op een historisch onderwerp „Schetsen uit de geschiedenis van de Scheikunde” in 1884, eerst privaat-assistent, later assistent. Zijn komst hing

samen met mijn dubbele wensch, omzettingstemperaturen te vervolgen en VAN DEVENTER voor de experimenteele scheikunde te winnen, en zoo werkten wij een paar jaar samen tot mijne bijzondere tevredenheid en maakte hij zich daarna in zijn werk onafhankelijk. De groote dienst, dien hij mij toen bewees, was de overname der leiding van de medische praktikanten, die VAN DEVENTER hoog waardeerden, en zoo ontwikkelde zich zijn uitnemend leertalent, waarvan ook de in het Duitsch vertaalde „Physische Scheikunde voor Eerstbeginnenden” deed blijken.

Maar het eigenaardige in VAN DEVENTER's werk voor het Amsterdamsch Scheikundig Laboratorium lag op geheel ander gebied; zijn dubbele natuur, onderzoeker van vaderszijde, litterator van den kant der aan BUSKEN HUET verwante moeder, bracht die eigenaardigheid mee, niet altijd ten goede, en toen uit een waschfleschje bijtende kaliloog werd opgezogen in den mond, was er alle reden om aan PLATO of een anderen klassiker te denken. Maar aan VAN DEVENTER's macht over het geschreven woord en aan zijn warmte van gemoed, die bij den honderdprocentigen onderzoeker dikwijls het absoluut nulpunt nadert, kwam de nevenbezigheid ten goede, en meer dan eens heeft hij het voor onze Scheikunde naar buiten opgenomen. De uitknipsels uit die bladen van toen zijn geel geworden, sommigen waren ook al wat geel bij het verschijnen, omdat dat beter heette voor de oogen, maar de oogen hebben zij toch niet gered. Langzaam nog vervolg ik de vele waardeerende woorden, waarmee zeker niet ieder het altijd eens is geweest, maar die toch aan de Amsterdamsche Chemie haar positie hebben helpen verzekeren. En zoo heb ik ook VAN DEVENTER's levensloop na ons afscheid met belangstelling vervolgd, en gemeend er meer daar eens de uiting van dien dubbelen aanleg in te vinden; schoone aanbiedingen zijn hem gedaan, maar hij heeft ze afgeslagen, ze bonden hem wellicht te veel aan een der beide uitverkorenen en zoo moeten nu na vijf-en-twintig jaar twee kransen worden aangeboden. Door mijn woorden hier heb ik aan een daarvan willen meêvlechten.

J. H. VAN 'T HOFF.

Wellicht kan, na bovenstaande schetsen van KLOOS en VAN 'T HOFF, het volgende — dat in hoofdzaak ontleend is aan een sympathieke mededeeling van zeer bevriende zijde — dienen ter nadere typeering van onzen VAN DEVENTER.

Het geeft tevens eenige bijzonderheden over zijn levensloop.

VAN DEVENTER dan werd den 1sten Juli 1860 te Dordrecht geboren uit het huwelijk van Dr. JULIUS CHRISTIAAN VAN DEVENTER en ANNE MARIE BUSKEN HUET (zuster van Cd. BUSKEN HUET). Zijn vader — in 1860 nog conrector van het Gymnasium, later Directeur der H. B. S. met 5-jarigen cursus te Dordrecht en overleden aldaar in 1892 — was een man van veelomvattende kennis, uitnemend klassiek en modern literator, voortreffelijk paedagoog; zijn moeder, nog in leven, is een eveneens literarisch zeer ontwikkelde vrouw.

Reeds vroeg openbaarde zich bij CHARLES een groote drang naar weten op elk gebied. Geschiedenis, vooral oude, was aanvankeelijk zijn lievelingsvak. Geen mooier verhalen kende hij dan de homerische en andere aan de Grieksche mythologie ontleende, die hem door zijn vader werden verteld. Op de lagere school had hij den naam, een „kraan” te zijn. Zijn medeleerlingen noemden hem; half spottend en toch met zekeren eerbied, „de wijze”. Voor verdere opleiding kwam geen andere school in aanmerking dan de H. B. S., waar hij onder leiding van zijn vader bleef. Intusschen leerde hij van dezen spelender wijs wat Latijn. Zijn liefde voor de scheikunde echter ontwaakte eerst in de 4de klasse der H. B. S., onder den invloed van Dr. POSTHUMUS. Spoedig daarna besloot hij dit vak tot hoofdstudie te kiezen, al deed dit ook niet de minste afbreuk aan zijn liefde voor klassieke en moderne talen en voor geschiedenis. Na afloop van den 5-jarigen cursus zette hij bij zijn vader ijverig de studie der klassieke talen voort. Daar hij nog jong was — even 17 jaar — en een slechts enkele jaren oudere broeder nog niet afgestudeerd had, nam hij voor de klassieke studiën meer tijd dan voor het eenvoudige admissie-examen noodig zou zijn geweest. Het resultaat was dat hij, onder de bezielende leiding van zijn vader, zich ontwikkelde tot een uitnemend kenner van het Latijn en vooral van het Grieksch, dat hem, om aesthetische en wijsgeerige redenen, machtig aantrok. Toen hij in Januari 1880 naar Amsterdam toog om bij VAN 'T HOFF scheikunde te gaan studeeren, had hij het zoover gebracht, dat hij de voornaamste klassieken voor zijn genoegen kon lezen. Tevens had hij, ook onder den invloed van zijn vader, die op zijn beurt den invloed van BUSKEN HUET sterk had ondergaan, de moderne literatuur, met inbegrip van de vaderlandsche, goed bestudeerd. De liefde voor oude en nieuwe letteren, waarbij, na de kennismaking met Plato, nog een groote liefde voor klassieke wijsbegeerte was gekomen, heeft hem nimmer verlaten. Hij heeft haar kunnen paren met een ijverige beoefening van de natuurwetenschappen, in het bijzonder de scheikunde, en is

daardoor de zeldzaam veelzijdig ontwikkelde, herinnering aan antieke wijsgeeren wekkende man geworden, dien wij thans kennen.

Nog vóór hij naar Amsterdam ging, was hij zijn vader, die ook redacteur van de Wetenschappelijke Bladen was, bij zijn werkzaamheden voor dat tijdschrift dikwijls behulpzaam; hetzij door het vertalen van wetenschappelijke artikelen, hetzij door het schrijven van boekbeoordeelingen. Eerst sedert 1888 werden die beoordeelingen geregeld door hem onderteeënd. Inmiddels had hij, vanaf 1885, zich als schrijver doen kennen door zijn artikelen in „De Nieuwe Gids”. Hij behoorde toch te Amsterdam tot de jongeren, die tot de oprichting en later tot de instandhouding van dat tijdschrift medewerkten. De hoofdmannen van de daarin vertegenwoordigde richting, VERWEY, KLOOS, VAN EEDEN waren zijn vrienden. Ook JAN VETH, JAC. VAN LOOY en andere, sedert beroemd geworden schilders zochten zijn gezelschap en hebben op zijn aesthetische vorming grooten invloed gehad. Door hen is hij ook een uitstekend beoordeelaar van schilderingen geworden.

Tot zijn Amsterdamsche vrienden in zijn eerste studiejaar heeft bovendien de dichter JACQUES PERK behoord. Deze was ongeveer een jaar vóór CHARLES geboren, en wel eveneens te Dordrecht, waar zijn vader predikant was. De families VAN DEVENTER en PERK waren zeer bevriend en zoo hadden JACQUES en CHARLES, toen zij elkander te Amsterdam terugvonden, reeds veel vriendschappelijke herinneringen gemeen.

Na zijn promotie tot doctor in de scheikunde (13 Dec. 1884) werd CHARLES benoemd tot leeraar in de scheikunde aan de H. B. S. te Goes, welke betrekking hij echter nog niet een vol jaar bekleedde. Amsterdam en het laboratorium van VAN 'T HOFF trokken hem te machtig aan. Hij keerde terug naar de hoofdstad en tot zijn leermeester en bleef als diens assistent werken tot ongeveer een jaar vóór dat deze Amsterdam verliet. Tot 1897 werkte CHARLES hoofdzakelijk als letterkundige en besloot toen een betrekking in Indië te aanvaarden. Hij werd benoemd tot leeraar aan het Gymnasium „Willem III” te Batavia. Ook daar te lande heeft hij zich in al zijn veelzijdigheid doen kennen. Eerst aan de Javabode, later geregeld aan de Locomotief, leverde hij tal van beschouwingen over moderne Nederlandsche literatuur, die in zijn bundels „Hollandsche Bellettrie” zijn herdrukt. Hij hield zich verder bezig zoowel met wetenschappelijke als met praktische onderzoekingen (bijv. van ertsen), nam ijverig deel aan de vergaderingen van de Natuurkundige Vereeniging, trad ook

in andere kringen af en toe als spreker op en gaf den grooten stoot tot de oprichting van den Bataviaschen Kunstkring. In 1903 moest hij tot herstel van gezondheid met verlof gaan naar Europa, vanwaar hij in 1905 naar Indië terugkeerde. Zijn gevoelig zenuwgestel bleek echter in het voorjaar van 1909 wederom verpoozing te behoeven, zoodat hem toen andermaal een verlof werd verleend.

Hopen wij, dat hij spoedig weer met zijn oude frischheid aan het werk zal kunnen gaan.

Dat de drang daartoe steeds groot is geweest getuigen zijn talrijke publicaties, die wij zoo volledig mogelijk hieronder hebben verzameld.

W. P. J. en L. TH. R.

Publicaties op chemisch gebied.

Schetsen uit de geschiedenis van de scheikunde. Academisch proefschrift, Amsterdam, 1884.

De wet van BERTHOLLET en de moderne scheikunde. Nieuwe Gids 1885, 97.

Eenige bijzonderheden over het gedrag van chloralhydraat bij overmaat van kali. Maandbl. v. Natuurwetensch. 12, 108 (1885); Rec. trav. chim. Pays-Bas 4, 353.

met J. H. VAN 'T HOFF, Die Umwandlungstemperatur bei chemischer Zersetzung. Ber. deutsch. chem. Ges. 19, 2142 (1886), Zeitschr. f. phys. Chem. 1, 165 (1887).

Iets over de verhouding tusschen Fransche en Duitsche scheikunde. Nieuwe Gids II, 1, 486 (1887).

Nederlandsche scheikunde. Ibid. II, 2, 144, 321.

Iets over de joodamylumreactie. Maandbl. v. Natuurw. 14, 99 (1887).

met H. J. VAN 'T HOFF, Over kaliumhypoiodiet, KOJ. Ibid. 14, 98 (1887).

Einfache Herleitung einiger für die Chemie wichtiger thermodynamischer Beziehungen. Zeitschr. f. phys. Chem. 2, 92 (1888); Maandbl. v. Natuurw. 15, 15 (1888).

Iets over het woord „ta metalla” bij DISCORIDES. Maandbl. v. Natuurw. 15, 47, 105 (1888).

Een chemische poets. Nieuwe Gids III, 2, 322 (1888).

met L. TH. REICHER, Ueber Salzbildung in alkoholischer Lösung. Zeitschr. f. phys. Chem. 5, 177 (1890).

—————, Ueber einige Eigentümlichkeiten voor Kupferchloridlösungen in thermischer Hinsicht. Ibid. 5, 559 (1890); Maandbl. v. Natuurw. 16, 90 (1890).

- met H. J. VAN DE STADT, Over de betrekking tusschen oplosbaarheid en oploswarmte van zouten. Maandbl. v. Natuurw. **17**, 1 (1891-'92); Zeitschr. f. phys. Chem. **9**, 43 (1892).
- , Algemeene beschouwing over de oplosbaarheid van stoffen in verband met den osmotischen druk hunner oplossingen. Maandbl. v. Natuurw. **17**, 57; Zeitschr. f. phys. Chem. **9**, 43 (1892).
- Over de oplosbaarheid van chloorcalcium. Maandbl. v. Natuurw. **17**, 46.
- Onderzoek van ruwen Java-petroleum. Ibid. **17**, 49.
- met L. TH. REICHER, Over zoutvorming in alcoholische oplossing. Ibid. **17**, 93; Zeitschr. f. phys. Chem. **8**, 536 (1891).
- Marcellin Berthelot. Mannen en vr. van beteek. **23** (1892).
- Pasteur. Vragen van den dag 1893.
- Algemeene scheikunde voor beginnenden. Amsterdam, 1893.
- Over een weinig bekende nitriet-reactie en eenige van haar toepassingen. Maandbl. v. Natuurw. **18**, 41 (1893-'94); Ber. deutsch. chem. Ges. **26**, 589, 958 (1893).
- met B. H. JÜRGENS, Toepassing van SCHÄFFER's nitrietreactie op het onderzoek van drinkwater. Maandbl. v. Natuurw. **18**, 68; Ber. deutsch. chem. Ges. **26**, 932.
- , Over de bepaling van zuurstof opgelost in water. Maandbl. v. Natuurw. **18**, 72; Ber. deutsch. chem. Ges. **26**, 932.
- met ERNST COHEN. Over zoutvorming in alcoholische oplossing. Maandbl. v. Natuurw. **18** 103; Zeitschr. f. phys. Chem. **14**, 124 (1894).
- J. H. van 't Hoff. Vragen van den dag 1894, 273.
- Robert Bunsen. Mannen en vr. van beteek. **26** (1895).
- De legende van Lavoisier. Tweemaand. tijdschr. 1895.
- Scheikunde en mathesis. Vragen van den dag 1895, 28.
- Organische scheikunde van dezen tijd. Ibid.
- Chemie en logica. Tweemaand. tijdschr. II, 1, 114 (1896).
- J. H. van 't Hoff. Vragen des tijds I, 414 (1896).
- Lavoisier's zoogenaamde plagiaten. Tweemaand. tijdschr. III, 2, 44 (1897).
- August Kékulé. Mannen en vr. van beteek. **28** (1897).
- Physikalische Chemie für Anfänger, mit einem Vorworte von J. H. VAN 'T HOFF, Leipzig 1897. Zweite Auflage, besorgt von ERNST COHEN, Amsterdam, Leipzig, 1901; dritte Auflage, besorgt von ERNST COHEN, 1906. Van dit boek verscheen bovendien een Engelsche vertaling van R. A. LEHFELDT en ook een Amerikaansche uitgaaf.
- Een nieuwe methode ter bepaling van nitraten. Zeitschr. f. phys. Chem. **31**, 50 (1899).

Beknopte scheikunde der metalen voor de H.B.S. Weltevreden, 1904.
 Beknopte scheikunde der niet-metalen voor de H.B.S. Weltevreden,
 1905 (2de druk).

Beknopte organische scheikunde voor de H.B.S. Weltevreden, 1905
 (2de druk).

Over het vrije jodium in geïodeerde loog. Chem. Weekbl. 2, 135 (1905).

Over de verklaring van de inwerking van sterk zwavelzuur op metalen.
 Ibid. 2, 137.

Over de inwerking van sterk zwavelzuur op koper. Ibid. 3, 515 (1906).

Over de zoogenaamde passiviteit van aluminium ten opzichte van
 salpeterzuur. Ibid. 4, 69 (1907).

Over den stollingsdruk bij MOISSAN's bereiding van diamant. Ibid. 4, 211.

Over de bepaling van nitraat-stikstof. Ibid. 4, 594.

Geamalgameerd aluminium. Ibid. 4, 625.

Over de uitzetting van gesmolten gietijzer bij stolling. Ibid. 4, 709.

met H. VAN LUMMEL, Aluminium en de spanningsreeks. Ibid. 4, 771.

Over geamalgameerd zink. Ibid. 5, 356 (1908).

met P. ANEMA, Een vraagstuk van gasanalyse. Ibid. 5, 65, 363 (1908).

met H. VAN LUMMEL, Over galvanische zelfveredeling van metalen.
 Ibid. 5, 349.

—————, Aluminium en de spanningsreeks; antwoord aan den
 Heer J. J. VAN LAAR. Ibid. 5, 359.

—————, Ueber galvanische Veredlung von Metallen. Zeitschr. f.
 phys. Chem. 69, 136 (1909).

Publicaties op literarisch, filosofisch e.a. gebied.

Over den Eros van Plato. Nieuwe Gids III, 1, 89 (1888).

Glaukon, Platonische dialoog. Ibid. 1889.

Professor PIERSON over Aristofanes. Ibid. 1891.

Alkibiades. Ibid. 1891.

Alkibiades over den eerbied (II en III). Ibid. 1892.

Anaxagoras over de smart. Ibid. 1892.

Het vraagstuk van den krans. Ibid. 1892.

Platonische studien. I. Hippius minor. II. Protagoras. III. Euthy-
 demus. Ibid. 1893.

Een Pic-Nic in Proza. Bloemlezing uit „De Nieuwe Gids”, 1893. (De
 tweede druk, 1900, is niet door hem bezorgd).

Herodotus Muzen: I. Clio. „Klassieke schrijvers” No. 5 (1893).

Symposion. Nieuwe Gids 1894.

- Erotische dialogen van Plato. De Phaedrus. De Gids 1894 (IV, 267).
 Xenophon en de Herinnering aan Socrates. Ibid. 1894 (II, 240).
 Herodotus Muzen: 2. Euterpe, 3. Thalia, 4. Melpomene, 5. Terpsichore, 6. Erato. „Klassieke schrijvers” Nos. 6—10 (1894).
 Krabbelijes (kinderversjes) door Chap. Nieuwe Gids IX, 1, 31 (1894).
 Erotische dialogen van Plato. De Lysis. De Tirannenwaanzin. De Gids 1895 (I, 466; III, 291).
 Een suggestieve bladzij. Tweemaandel. Tijdschr. I, 1, 120.
 De kunst van Lysias. Ibid. 1, 401.
 Platonische studien. Ibid. I, 2, 96.
 Antiphon. Ibid. I, 2, 400.
 Herodotus Muzen: 7. Polyhymnia, 8. Urania, 9. Calliope. „Klassieke schrijvers” Nos. 11—13 (1893—1895).
 Xenophon, Herinnering aan Socrates. „Klassieke schrijvers” Nos. 17 en 18 (1894).
 Plato, Verdediging van Socrates. Ibid. No. 37 (1896).
 Helleensche studien. Amsterdam 1896.
 Platonische studien. Amsterdam 1896.
 Over het onderricht in het Grieksch. Vragen van den dag, 1896.
 Marathon. Tweemaandel. Tijdschr. II, 1, 163 (1896).
 De redenaar Andocides. Ibid. II, 1, 410.
 Over het oorzaakbegrip. Ibid. 1896.
 Platonica. Ibid. 1896.
 Aletrino's Martha. Ibid. 1896.
 Een booze gedachte. Nederland 1896.
 Skopas de beeldhouwer. Ibid. 1896.
 Tom Jones. Ibid. 1896.
 Pickwicks vader. Ibid. 1896.
 Honoré de Balsac. De Gids 1896 (II, 432; III, 104).
 Platonische studien. De Hippias major. Ibid. 1896 (I, 121).
 Robert Louis Stevenson. Ibid. 1896 (I, 476).
 De redenaar Isaeus. Tweemaand. Tijdschr. 1897.
 Fieldings laatste roman. Nederland 1897.
 Physico-Philosophie. Tweemaand. Tijdschr. V, 1, 371 (1899).
 Hollandsche Belletrie van den dag. Kronieken. Haarlem, 1901 („enkele stukken van dezen bundel verschenen in de Java-Bode, de meesten echter in de Locomotief”).
 Hollandsche Belletrie van den dag. Kronieken. Haarlem, 1904 („in dezen tweeden bundel zijn kronieken vereenigd, welke in 1901 en 1902 in de Locomotief verschenen”).

Plato's Natuurbeschouwing. Naar aanleiding van de „Geschiedenis der Wijsbegeerte” van wijlen Prof. C. B. SPRUYT (Haarl., 1905). De Gids, 1905 (I, 365).

Over muziek, geïllustreerd door dans. De Beweging, 1906.

Verder verschenen van zijn hand talrijke boekbeoordelingen in „Wetenschappelijke. Bladen” (1888—1891), in het „Tweemaand. Tijdschr.” (1895, 1896), wekelijksche artikelen over letterkunde en wijsbegeerte in de „Amsterdammer” (1896, 1897), literaire overzichten in „Nederland” (1897), enz.

Vermeld dient ook te worden een artikel in het Natuurk. tijdschr. van Ned. Indië (1903) over „Eenige klimatologische bijzonderheden van den Tengger” en een in de Versl. Kon. Akad. v. Wetensch. 13, 490 (1905) „Over het smelten van drijvend ijs”.

De wettelijke bepaling van den verkoop van levensmiddelen.

Rede gehouden bij de opening van het 14de Nederlandsche Congres van openbare gezondheidsregeling door den Voorzitter.

H. P. WIJSMAN.

Waar de gewoonte medebrengt, dat de voorzitter bij de opening onzer vergaderingen, zonder al te lang uw aandacht in beslag te nemen, u iets mededeelt uit den engeren kring zijner bezigheden, ligt het wel voor de hand dat mijne gedachten teruggaan naar de besprekingen, die ik een jaar geleden te Genève bijwoonde, en waarvan ik de voortzetting eerst voor enkele dagen in Parijs medemaakte.

Ik vind hierin aanleiding eenige oogenblikken uwe welwillende aandacht te vragen voor enkele beschouwingen betreffende de wettelijke bepaling van den verkoop van levensmiddelen.

Temeer mag ik in deze op uwe belangstelling rekenen, omdat toch ons congres, door het initiatief te nemen tot de uitgave van een codex alimentarius, reeds in beginsel de levensmiddelen-wetgeving in zijn gebied heeft getrokken. Waar nog op zóó weinig positiefs te wijzen valt van hetgeen onze regeering in deze heeft tot stand gebracht, kan het zijn belang hebben te letten op hetgeen andere landen hebben gedaan.

Er is tegenwoordig een streven in de lucht, de levensmiddelen-

wetgeving te gaan beschouwen als een punt van internationaal belang. Op het laatste internationaal congres voor toegepaste scheikunde te Londen, vormde de uiteenzetting der in verschillende landen te dien opzichte gevolgde stelsels een belangrijk punt van behandeling in de levensmiddelen-sectie; en het had een eigenaardige aantrekkelijkheid daar de chefs der levensmiddelendiensten in de voornaamste landen, WILEY, ROUX, BORDAS, KERP, v. BUCHKA, BUCHANAN e. a. persoonlijk hunne inzichten te hooren verkondigen.

Een van de allereerste punten, die treft bij de studie der bestaande levensmiddelen-wetten, is dat deze, hoewel sanitaire wetten, gemaakt ten behoeve van de volksgezondheid, toch daarnevens zijn commercieele wetten, gemaakt ook ten behoeve der eerlijkheid in den handel en der bestrijding van oneerlijke concurrentie door vervalsching, namaak en wat dies meer zij. Het zou een principieele fout zijn als een wet of verordening deze kanten uit elkaar zou willen houden. Wat de hygienist beoogt met een levensmiddelen-wetgeving is volkomen duidelijk: verbetering van de volksvoeding, zorgen dat ieder, ook de minder bemiddelde, voor het bestede geld het bereikbare maximum aan voedingswaarde ontvangt, zorgen dat met de voeding geen schadelijke bestanddeelen worden opgenomen. De wetgeving evenwel staat tegenover dit vraagstuk in de eigenaardige positie van gemakkelijker te kunnen verbieden dan gelasten. Zoo komen dan ook alle bestaande levensmiddelen-wetten neer op verbodsbepalingen, verbod van verkoop van levensmiddelen, die aan bepaalde voorschriften *niet* voldoen, of die bepaalde eigenschappen *wel* bezitten.

De eerste groep voert tot het opstellen van standaard-eischen; onder de tweede vallen de begrippen bedorven, schadelijk voor de gezondheid, maar ook: nagemaakt, vervalscht, en op onjuiste wijze aangeduid (misbranded). Volgens welk stelsel ook, de wet kan alleen ingrijpen in het verkeer, den handel in, den verkoop van de levensmiddelen. Zoo heet dan ook de Duitsche wet van 14 Mei 1879 — (beschamend jaartal voor een land zonder levensmiddelen-wet) — Gesetz betreffend den *Verkehr* mit Nahrungsmitteln, Genussmitteln und Gebrauchsgegenständen. De Fransche wet van 1 Aug. 1905 is bestemd voor de répression des fraudes. De Engelsche wet heet de *Sale of food and drugs Act*, van 1875 tot 1907. Ook de Amerikaansche wet, de *Food and Drugs Act of June 30 1906*, staat geheel op dit standpunt. Het eigenaardige nu is dat onder ieder der rubrieken van overtredingen, die een levensmiddelen-wet wil beletten, zich gevallen bevinden, die den hygienist in engeren zin intresseeren, en

andere, die hem volslagen koud laten, die met volksvoeding en voedingswaarde niets te maken hebben.

De eenige groep van overtredingen, die uitsluitend hygienisch belang schijnen te hebben, zijn die, welke vallen onder het begrip schadelijk voor de gezondheid; en het is juist dit begrip, waarmede in een strafbepaling verreweg het minste valt aan te vangen. Een levensmiddelen-wetgeving die zich zou willen bepalen tot een verbod van verkoop van artikelen, die schadelijk zijn voor de gezondheid, zou een doode letter blijven. Immers, in ieder concreet geval, met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid, uit te maken dat een persoon, die ziek geworden is na gebruik van een zeker artikel, niet ziek geworden zou zijn als hij deze spijs niet gebruikt had, is practisch ondoenlijk.

Zoo zien wij dan ook, dat alle wetgevingen, die het begrip „schadelijk voor de gezondheid” invoeren, genoodzaakt zijn dit begrip nader te definiëren. Het Gesetz betreffend der Verwendung *gesundheitsschädlicher* Farben bei der Herstellung von Nahrungsmitteln, Genussmitteln und Gebrauchsgegenständen van 5 Juli 1887 geeft een lijst van die speciale kleurstoffen, welke in den zin dezer wet als schadelijk te beschouwen zijn. Eerst door het bestaan van een dergelijke lijst weten de deskundige en de rechter waaraan zij zich te houden hebben.

In de verordeningen op de keuring van eet- en drinkwaren, die bij ons te lande in verschillende gemeenten bestaan, bij gebreke van een rijks-levensmiddelen-wet, wordt daarom het begrip „schadelijk voor de gezondheid” bij voorkeur verzwegen en vervangen door het ruimere begrip „ondeugdelijk van samenstelling of zich bevindende in ondeugdelijken toestand”. Dit begrip laat zich definiëren uit de communis opinio onder deskundigen — en dat zijn in deze niet uitsluitend de analyseerende chemici, maar ook de eerlijken, solide handelaren en producenten van levensmiddelen — hetzij dan dat deze communis opinio bestaat maar niet opzettelijk is neergeschreven, hetzij dat zij nadrukkelijk is opgesteld bij onderling overleg of wettelijk voorschrift. De codex alimentarius van ons congres beoogt een poging in deze laatste richting. Wat schadelijk is voor de gezondheid, valt noodwendig onder het begrip „ondeugdelijk”. Maar evenzoo alles wat in den eerlijken handel wordt aangezien als vervalscht, ook al is die vervalsching niet schadelijk voor de gezondheid. Den vervalscher is het slechts te doen om geldelijk voordeel, om het onbemerkt vervangen van een artikel van hogere handelswaarde door een van lagere. Het woord vervalschen heeft een sterk

suggestieve kracht, en herhaaldelijk heb ik de conclusie: „vervalscht dus schadelijk”, hooren trekken, niet alleen door oningewijden, maar ook voor de rechtbank. Nu is het juist, dat zeer dikwijls de vervalsching medebrengt een vermindering van voedingswaarde en het is ongetwijfeld een hygienisch belang, dat de koper voor zijn dikwijls zuur verdiende penningen het bereikbare maximum aan voeding ontvangt. Maar de negatieve eigenschap eener vermindering in voedingswaarde is nog niet een positieve schadelijkheid voor de gezondheid. Vervalsching is uit haar aard een commercieel misbruik en moet als zoodanig worden bestreden. Alle vervalsching waartegen ook de hygiene bezwaar heeft, valt dan daaronder; dat nevens de hygienisch bedenkelijke vervalschingen ook een aantal andere behooren te worden belet, mag haar niet koud laten, doch moet door haar worden aanvaard als Mittel zum Zweck.

Ik gebruikte het woord vervalsching tot nog toe in de meer algemeene beteekenis van het fransche fraude. Onze wetgeving kent het woord niet in dien zin ten opzichte van levensmiddelen of handelswaren. Het deutsche Nahrungsmittelgesetz maakt de onderscheidingen „nachgemacht, verfälscht, verdorben”, doch onthoudt zich van algemeene definities van deze begrippen, en laat het aan den rechter over; hieromtrent in ieder bijzonder geval uitspraak te doen. Zodoende heeft zich reeds in de dertig jaren, dat de wet bestaat, een geheele jurisprudentie ontwikkeld. Daarnevens worden door afzonderlijke wetten de eischen, aan bepaalde artikelen te stellen, afzonderlijk geregeld. Deze beperken zich echter tot nog toe tot een wijnwet en tot een boterwet.

Het meest interessant is tegenwoordig de wijze waarop in Frankrijk uitvoering wordt gegeven aan de wet van Ruau, van 1905. Deze wet stelt strafbaar „quiconque aura trompé ou tenté de tromper le contractant soit sur la nature, les qualités substantielles, la composition et la teneur en principes utiles de toutes marchandises, soit sur leur espèce ou leur origine, lorsque la convention ou les usages, la désignation de l'espèce ou de l'origine faussement attribuée aux marchandises devra être considérée comme la cause principale de la vente”; en eveneens „ceux qui falsifieront des denrées servant à l'alimentation de l'homme ou des animaux, des substances médicamenteuses” enz., benevens hen, die dergelijke producten verkoopen of stoffen voor vervalsching bestemd. Het commercieele karakter, naast het sanitaire, van de wet komt duidelijk uit door de bepaling dat de straffen strenger zijn „si la substance falsifiée ou corrompue est nuisible à la

santé de l'homme ou si elle est toxique"; zoodat wel degelijk de niet schadelijke vervalschingen ook door de wet worden vervolgd.

De toepassing dezer wet brengt noodwendig mede, scherpe definitie van de zuivere levensmiddelen volgens eerlijk handelsgebruik, maar ook van die bewerkingen welke het product mag ondergaan zonder de qualificatie zuiver te verliezen, en van die practijken, welke als ongeoorloofd hebben te gelden. Met andere woorden de opstelling van een soort codex alimentarius.

Om hiertoe te geraken, heeft de Fransche administratie den vorm gekozen van congressen van producenten van en handelaren in levensmiddelen, het congres te Genève van verleden jaar, het congres te Parijs van dit jaar. Op dit laatste was bovendien gelegenheid uit hygiënisch oogpunt bezwaren in te brengen tegen die maatregelen, welke door handel of industrie als noodzakelijk worden beschouwd.

Mag men aannemen dat de „administration du Service de la Répression des fraudes" zich 't laatste woord als onpartijdig deskundige zal voorbehouden, dan is deze opzet zeker logisch gedacht en breed opgevat. De commissies, welke zich in andere landen hebben bezig gehouden, met het samenstellen van werken als onze codex alimentarius, de commissie voor de duitsche Vereenbarungen, voor het Schweizerische Lebensmittelbuch e.d. bestonden meerendeels uit personen buiten de kringen der levensmiddelen-producenten en handelaren staande; waar het noodig is worden overleggingen, soms zeer uitvoerige, met practici gehouden en de ervaring leert, dat van deze zijde steeds de meest welwillende medewerking ondervonden wordt. Doch het laatste woord verblijft aan onpartijdige deskundigen, die zelven geen belanghebbenden zijn.

Een bezwaar tegen de congressen te Genève en Parijs is dat zij naar den vorm internationaal waren, doch door den overwegenden Franschen invloed op de organisatie en het overwegende aantal Fransche congressisten, in verband met de hoofdelijke stemming, moeten beschouwd worden als Fransche congressen, waarop buitenlanders als belangstellende toehoorders werden uitgenoodigd. Indien men dus de uitspraken dezer congressen maar niet beschouwde als de uitdrukking eener internationale communis opinio, was er inderdaad veel interessants te leeren. Voorloopig was het voor den belangstellenden buitenlandschen toehoorder het meest interessant, tusschen de gesproken woorden door, die werden ingegeven door probiteit en hygiëne, te luisteren naar de niet uitgesproken woorden, die werden ingegeven door concurrentie en protectionisme.

Ik heb iets langer bij de Fransche wetgeving stilgestaan, omdat hier alles nog in wording is, en wij het ontwikkelingsproces medemaken; ook omdat het beginsel van de wet: gij zult niet fraudeeren, zoo eenvoudig klinkt. Terwijl de Duitsche wet kort uitgedrukt de handeling der vervalsching definieert, doet de Fransche wet dit met het zuivere artikel. Nu is het merkwaardig te zien, dat de tevredenheid met de werking der Duitsche wet verre van algemeen is. Op den grondslag van de algemeene wet kunnen voor speciale artikelen uitvoeringswetten worden gemaakt; tot nog toe is men niet veel verder gekomen dan een boterwet en een wijnwet. Van de laatste is reeds de derde omwerking met 1 September l.l. in werking getreden; de vorige edities van 1892 en 1901 hebben vrijwel fiasco gemaakt en zeer ongewenschte toestanden in de Duitsche wijnproductie in het leven geroepen. In plaats van het zwaartepunt te leggen in het chemisch onderzoek van het afgeleverde product, gaat de nieuwe wijnwet den kant op van een bedrijfscontrôle, en bij de gehouden besprekingen is meermalen de wensch geuit naar een algemeene levensmiddelen controle, naast en als verbetering van de bestaande wet.

Het resultaat van het Fransche stelsel tegenover het Duitsche moet zijn het opstellen van een serie definities, waarin kort en scherp behoort te zijn omschreven, wat koper en verkooper in 't dagelijksch leven bedoelen, als zij in een bepaald levensmiddel handelen. Waar de Fransche taal, of misschien de Fransche denkvorm, zich voor het kort en scherp definieeren zooveel beter leent dan de Duitsche, is de tegenstelling wel niet toevallig. De Amerikaansche wet, die niet alleen vervalsching strafbaar stelt, maar ook verkoop onder een onjuiste aanduiding (misbranding) is a fortiori genoodzaakt ook een stel van dergelijke definities, standards of purity, op te maken.

Hetgeen treft als men het geheele stel der aldus door producenten en handelaren opgemaakte definities overziet, is het nagenoeg volledig ontbreken van getallen. Het dagelijksch leven ontleent zijn begrip van zuiverheid van een levensmiddel aan den oorsprong, niet aan het gehalte van eenig bestanddeel. De chemicus echter vindt als uitkomst van zijn onderzoek het gehalte aan sommige bestanddeelen, al of niet van beteekenis voor de voedingswaarde, physische eigenschappen, in allen gevalle cijfers. Wanneer de chemicus zich niet wil substitueeren in de plaats van de contracteerende partijen, kunnen deze cijferuitkomsten logisch gesproken slechts dienen om hun die inlichtingen te verschaffen, die zij verlangen: zij moeten geïnterpreteerd worden, vergeleken met de samenstelling van een erkend zuiver artikel. En waar

het hier geldt de beoordeeling van natuurproducten, variabel van samenstelling naar tijd en plaats, daar levert een billijke interpretatie soms eigenaardige moeilijkheden op. Een methode om deze knoop niet te ontwarren maar door te hakken, is de zaak om te keeren, en de definitie pasklaar te maken aan de analyse. Men komt dan tot het stelsel der grenscijfers.

Het zou echter onjuist wezen de beide soorten van omschrijvingen, oorsprongs-definities en grensgetallen te beschouwen als twee tegen-gestelde methoden, die elkaar uitsluiten. Integendeel leveren zij ieder op zich zelf bezwaren op, die door eene combinatie soms worden vermeden, zooals onze codex alimentarius dit tracht te doen.

Deze verlangt b.v. dat melk zal zijn volle melk waaraan niets is toegevoegd en niets is onttrokken, afkomstig van gezonde en doelmatig gevoederde koeien, en in 't bezit van de voedingswaarde van wat voor een bepaalde streek in een bepaalden tijd als normale melk moet worden aangenomen en die bovendien niet minder bevat dan een zeker minimum percentage vet bij een zeker minimum gehalte aan drooge stof. Het eerste is een oorsprongs-definitie, het tweede een grenscijfer. Het eerste omschrijft min of meer wetenschappelijk wat in 't dagelijksch leven genoemd wordt melk „zoo van de koe”, en de allereerste en elementairste eisch, die een ter goeder trouw zijnde melkboer zich zelf stelt, en die hem ook mag gesteld worden, is, dat hij zal leveren melk „zoo van de koe”. Maar de hygiënist is daarmee niet tevreden, hij verlangt ook een minimum voedingswaarde. Hij stelt bovendien een zeker aantal eischen van zindelijkheid enz. Al ga ik daarop hier niet in, niemand zal mij daarom verdenken tevreden te zijn met een melkcontrôle, die niet meer verlangt dan melk „zoo van de koe”; ik heb er slechts aan te herinneren dat uit het Tijdschrift van ons congres van 1905 blijkt, dat ik reeds in 1903 als toenmalig voorzitter der Leidsche gezondheidscommissie mijn aandeel heb gehad aan het ontwerp eener melkverordening. Naast de hier bedoelde eischen zal de hygiënist echter een grenscijfer verlangen, beneden hetwelk de melk beslist niet meer een volwaardig voedingsmiddel voor den mensch mag geacht worden, ook al komt zij zoo van de koe. De consequentie van *dit* cijfer is dat koeien, die dergelijke melk leveren, of anders gevoederd of voor de melkproductie niet gebruikt moeten worden; wil men niet onbillijk zijn tegenover de koe of haar meester, dan mag een dergelijke laagste grens niet te hoog zijn, en moet zeker onder het gemiddelde blijven. De codex noemt b.v. als een dergelijk cijfer, beneden hetwelk de melk zonder vorm

van proces kan geacht worden ondeugdelijk van samenstelling te zijn, 2.52 % vet bij 8 % vetvrije droge stof. Maar zou men nu deze cijfers als normaal willen aannemen, dan wordt een premie gesteld op het verdunnen van de melk juist tot aan de grens, en zou het er binnen niet al te langen tijd met de melktoestanden bedroevend uitzien. Het cijfer is dan ook alleen bedoeld als uiterste grens, beneden hetwelk verder onderzoek naar de zuiverheid overbodig is. Maar een behoorlijk werkende keuringsdienst zal van dergelijke melk meer trachten te weten te komen, en zelfs bij belangrijk hogere cijfers zal een nader onderzoek vervalsching kunnen aan het licht brengen. Weet men b.v. dat de melk niet van één, maar van een groot aantal koeien afkomstig is, zoodat individueele afwijkingen zijn geëlimineerd, dan is men al tot een veel hoger eisch gerechtigd. Doch het stellen van een grenscijfer alléén zal altijd vervalsching tot op de grens moeten toelaten. Met de oorsprongs-definitie daarnaast echter kan men, door vergelijking met onder contrôle genomen melk van dezelfde koeien, vervalschingen aantoonen bij vetgehalten, die onder andere omstandigheden als volkomen normaal hebben te gelden. De ervaring der keuringsdiensten bewijst dit.

Aan dit enkele voorbeeld zal U reeds duidelijk zijn gebleken, dat op dit gebied voetangels en klemmen liggen; dat de vraag oorsprongs-definitie of grenscijfers niet in het algemeen voor alle artikelen op dezelfde wijze kan worden beantwoord, en dat ook de eischen van het handelsverkeer en van de hygiëne hier niet altijd samengaan. Waar het artikelen betreft, wier waarde aan het gehalte aan een bepaald bestanddeel gebonden is, b.v. azijn, zal het grenscijfer voordeelen aanbeiden; waar cijfers slechts als middel ter oorsprongsbepaling te beschouwen zijn, b.v. bij wijn, het andere stelsel. De hygiëne zou wel grenscijfers kunnen verlangen, die door de natuur slechts bij uitzondering bereikt worden; de Budapester melkinrichting b.v. garandeert melk met 4 % vet, doch bereikt dit ook alleen door room toe te voegen.

De levensmiddelen-wetgevingen letten ook op die stoffen, welke in kleine hoeveelheden worden toegevoegd, niet zoozeer om winst te behalen door vermenging met een minderwaardig artikel, als om het levensmiddel langer te kunnen bewaren of het een beter uiterlijk te geven. Het zou mij te ver voeren, u een overzicht te geven over de verschillende stelsels waarbij de toevoeging is geregeld van conserveermiddelen, als boorzuur, zwaveligzuur, salicylzuur, fluoriden enz. van kleurstoffen, kopersulfaat, indigo, curcuma, en de onafzienbare

reeks van teerkleurstoffen, van kunstmatige essences inplaats van geurende natuurproducten, van saccharine en andere zoetstoffen, van saponine-houdende schuimmiddelen en wat al niet meer wordt gebruikt om koopers te lokken. Het hygienische standpunt tegenover dit soort dingen is uit der aard, al naar gelang van het onderwerp, verschillend, maar toch treft het, zóó uiteenlopende opvattingen tegen te komen, ook betreffende een zelfde artikel, — voor een groot deel wel omdat de ééne hygienist als toelaatbaar beschouwt, alles, waarvan de schadelijkheid niet is bewezen, en andere meer geneigd is, alles, wat niet van oudsher als normaal voedingsmiddel staat aangeschreven, met wantrouwen aan te zien, omdat het wel eens schadelijk zou kunnen zijn of op den langen duur worden. Zoo ziet men boorzuur, salicylzuur, kopersulfaat in sommige landen absoluut verboden, in andere in vrij belangrijke hoeveelheden toegelaten. De levensmiddelen producenten en handelaren zijn meest op de hand van de eerste soort hygienisten. Toch bestaat er in de buitenlandsche wetgevingen een streven, om dergelijke stoffen te beschouwen als artikelen, die den koper een onjuiste voorstelling kunnen geven van den aard van de koopwaar en die dus, voor zoover hun gebruik wordt toegelaten, tenminste op het étiket moeten worden vermeld. Men laat dan aan ieders verantwoordelijkheid over, zelf te beslissen wat hij wil eten of niet, maar bereikt tenminste, dat de consument weet wat hij koopt.

M. H. Ik heb getracht op enkele punten te wijzen, die voldoende in het licht stellen, welke moeilijkheden zich voordoen voor den wetgever, die met de eischen en belangen van zoovele verschillende klassen van producenten en consumenten moet rekening houden. Hoe noodig het dan ook schijnt dat ons land er eens toe komt, te doen wat alle beschaafde naties al gedaan hebben, men kan begrijpen dat onze bedachtzame volksaard liever eerst eenige lange jaren de wetten bij onze naburen in werking bestudeert, alvorens zelf de hand aan de ploeg te slaan. Anderzijds, wat in 't groot bezwaren oplevert, gelukt soms in 't klein, en de ontwikkelingsgeschiedenis van onze gemeentelijke keuringsdiensten is daar, om te bewijzen dat 't initiatief der gemeenten in deze met succes kan optreden waar de wet nog in gebreke bleef. Dit is wel zeker gebleken, dat de kracht der keuringsdiensten, en de groote verbetering in den toestand der levensmiddelen in steden welke over zulk een dienst beschikken, berust op het directe, persoonlijke contact van den dienst met den kleinhandel. Welke levensmiddelen-wet wij ook ooit krijgen zullen, voor eene vruchtbare uitvoering zal een groote decentralisatie, een verdeling

van den dienst over kleine kringen, een levensvoorwaarde zijn. Hoe ook de verhouding van de gemeentelijke diensten tot de rijkswet moge worden geregeld, van opheffing zal wel nooit sprake kunnen zijn. Het schijnt mij ongewettigd, als gemeente-besturen zouden aarzelen een keuringsdienst in te richten, uit vrees dat zij in kort den dienst toch weer zouden moeten opheffen, omdat de zaak wel bij rijkswet geregeld zou worden.

Moge daarom van deze plaats, waar zoovele vertegenwoordigers van gezondheidscommissiën bijeen zijn, juist aan deze eene opwekking uitgaan om de oprichting van gemeentelijke keuringsdiensten naar vermogen te bevorderen.

Leidsche Chemische Kring.

Vergadering van 11 November 1909.

Dr. J. MOLL VAN CHARANTE deelde een en ander mede over de narcotische werking van gesubstitueerde barbituurzuren, naar aanleiding van de voordracht van Dr. DUBSKY, gehouden in de vorige vergadering. Vervolgens sprak hij over de stereochemie van de koolstof aan de hand van een brochure van Dr. ERNST BLOCH, „Alfred Werner's Theorie des Kohlenstoffatoms und die Stereochemie der karbocyclischen Verbindungen” (Wien und Leipzig, 1903. CARL FROMME). Hij lichtte het gesprokene toe door talrijke modellen.

Vergadering van 2 December 1909.

De Heer W. C. DE GRAAFF sprak over „de beteekenis van E. FISCHER's onderzoekingen voor het eiwitvraagstuk”. Deze voordracht wordt eerstdaags in dit Weekblad afgedrukt.

Boekaankondigingen.

Nederlandsch Tijdschrift voor Melkhygiëne. Officieel orgaan der Ned. Melkhygiënische Vereeniging, Bond van Melkinrichtingen en Fabrieken van Melkproducten. *De leden der Vereeniging ontvangen dit Weekblad gratis*, voor anderen is de prijs per jaar f3.- fr. p. post. Uitgave van D. B. CENTEN, Amsterdam.

Het Weekblad der Melkhygiëne, orgaan der Ned. Melkhygiënische Vereeniging, verscheen sinds 1 Nov. onder den titel van Ned. Tijdschrift voor Melkhygiëne. Het staat thans onder redactie van TH. J. A. DIEPHUIS en L. BÜCKMANN. Het nieuwe tijdschrift heeft een belangrijke verandering

ondergaan, zooals men dat van den bekenden uitgever verwachten kan. Het is met een duidelijke letter op goed papier gedrukt, terwijl de advertenties thans geheel buiten den tekst gehouden worden. In de eerste nummers komen de volgende onderwerpen voor: „Het nieuwe tijdschrift” door LUGARD; een overdruk van „Ziektekienvrije melk” van FORSTER; „Zeventig of tachtig”, een geestige beschouwing van BEER over het pasteuriseeren; terwijl daarnevens, behalve de officieele kennisgevingen, mededeelingen van allerlei aard op zuivelgebied en vragen uit de praktijk voorkomen.

K.

Contrôle op eet- en drinkwaren in 1908, door A. VAN RAALTE, November 1909. Overgedrukt uit „Vragen des tijds”.

In bovengenoemd geschrift bespreekt en vergelijkt de Heer VAN RAALTE de uitkomsten, gedurende 1908 verkregen bij de (chemisch) „zelfstandige keuringsdiensten” te Rotterdam, Leiden, den Haag, Dordrecht en Groningen en bij andere, zooals die van Amsterdam „georganiseerd als onderdeel van den Gezondheidsdienst”, van Nijmegen en Zaandam, die onder „veterinaire directie” staan en van Zwolle, dat zijn onderzoekingen aan den (particulieren) „Centraalen Keuringsdienst” te Rotterdam heeft opgedragen.

Wij kunnen hier niet in bijzonderheden treden omtrent den inhoud van deze verhandeling, doch wenschen in de eerste plaats even te doen opmerken, dat de Heer VAN RAALTE de antithese stelt tusschen hen, die meenen den Codex alimentarius slaafs te moeten volgen, en hen, die hiervan in bepaalde gevallen afwijken, teneinde vergelijkbaarheid met vroegere resultaten, niet onmogelijk te maken.

Verder willen wij er op wijzen, dat ook in dit artikel weer de nu reeds zoo herhaaldelijk besproken¹⁾ verwarring van de begrippen „vervalscht” en „ondeugdelijk van samenstelling” wordt aangetroffen, o.a. belichaamd in de door den Heer VAN RAALTE overgenomen uitspraak van den Codex „vervalschte melk is steeds ondeugdelijk van samenstelling”. Dat deze begrippen streng gescheiden dienen te blijven volgt reeds hieruit, dat zij heterogeen zijn; bovendien wordt deze scheiding op practisch gebied geëischt door de omstandigheid, dat overtredingen van de gemeentelijke verordening (ondeugdelijkheid van samenstelling) bij den Kantonrechter, en die van de strafwet (vervalsching) bij den Strafrechter thuis behooren.

Nederlandsche Chemische Vereeniging.

Aangenomen als Leden:

J. P. WIBAUT, chem. cand., Amsterdam.

H. P. HEENEKEN, chem. cand., Amsterdam.

J. S. DE HAAN, T., Directeur van het suikerproefstation der Klatensche Cultuur-Maatschappij, Klaten (Java).

M. BETLING, apotheker, assistent bij het proefstation voor Vorstenl. tabak, Klaten (Java).

¹⁾ Dit Weekblad, 6e Jaarg., KONING, blz. 240, JONGBLOED, blz. 320 en Z., blz. 914.

Candidaat-Leden:

Mejuffrouw J. ROTGANS, chem. cand., Keizersgracht 780, Amsterdam,
 Dr. F. E. C. SCHEFFER, priv. docent aan de Universiteit van Amsterdam,
 beiden voorgesteld door: Prof. Dr. A. F. HOLLEMAN, Amsterdam en T. v.
 D. LINDEN, Amsterdam.
 Dr. W. STORTENBEKER, leeraar aan de Hoogere Krijgsschool te 's-Gravenhage
 en privaatsdocent aan de Universiteit te Leiden,
 voorgesteld door: Dr. W. P. JORISSEN, Leiden en H. BAUCKE, chem. ing.,
 Amsterdam.

Adresverandering:

Dr. P. C. J. EUWES, Sneek, Julianapark 61.

H. BAUCKE, Ch. I., *Secretaris*,
 Amsterdam, Da Costakade 104.

Personalia, vacatures, industrieële mededeelingen, enz.

Te Rotterdam is op 1 December overleden Dr. GUSTAV JACOB
 WILHELM BREMER, in den ouderdom van 62 jaren.

Te Haarlem is den 8sten December in den ouderdom van 47 jaren
 overleden Dr. M. GRESHOFF, Directeur van het Koloniaal Museum aldaar.

De Heer A. GOUKA, wiens overlijden in een der vorige afleveringen werd
 vermeld, was in 1889 bevorderd tot apotheker. Hij bekleedde te Schiedam
 o.a. de functie van voorzitter der Gezondheidscommissie.

Aan de Universiteit te Leiden is geslaagd voor het candidaats-examen
 in de scheikunde de Heer J. C. THONUS JR.

Gedenkteeken voor Karl Friedrich Mohr.

In Duitschland hebben eenige natuurwetenschappelijke vereenigingen en
 een groot aantal geleerden op scheikundig en pharmaceutisch gebied, het
 plan gevormd om voor den veelzijdigen natuuronderzoeker KARL FRIEDRICH
 MOHR, doctor in de philosophie en geneeskunde, in zijne geboorteplaats
 Coblenz, waar hij tot 1864 als apotheker gevestigd was, een gedenkteeken
 op te richten.

K. FR. MOHR, te Coblenz den 4den November 1806 geboren en den 27sten
 September 1879, als buitengewoon Hoogleeraar der Pharmacie, te Bonn ge-
 storven, heeft zich onderscheiden door zijn uitgebreide kennis, zoowel op
 theoretisch als op technisch en op pharmaceutisch-chemisch gebied. Ook
 zag een geologisch werk van zijn hand in 1875 het licht.

Een zijner hoofdwerken, het „Lehrbuch der chemisch-analytischen Titrir-
 methode“, voor een belangrijk deel eigen onderzoek bevattende, is aan geen
 enkelen scheikundige onbekend. Van zijne vele andere werken noemen wij:
 de door GEIGER begonnen en door MOHR (1835—1845) voltooide „Pharmacopoea
 Universalis“, zijn in 1868 verschenen: Mechanische Theorie der chemischen
 Affinität und die neuere Chemie, zijn Lehrbuch der pharmaceutischen
 Technik, waarvan, evenals van zijn Commentaar op de Pruisische Phar-
 macopoeë, herhaalde uitgaven noodig waren, enz.

MOHR was de eerste, die het Oidum, dat in 1864/65 den wijnbouw in
 Duitschland met ondergang bedreigde, wetenschappelijk onderzocht en
 langs scheikundigen weg met goed gevolg bestreed.

Voor Nederland heeft zich een sub-comité gevormd, om het totstand-komen van een gedenkteekeken voor MOHR te bevorderen. Leden van dit comité zijn de Heeren:

Prof. Dr. L. ARONSTEIN, hoogleeraar aan de Technische Hoogeschool, te Delft; Prof. Dr. H. WEFERS BETINK, oud-hoogleeraar te Utrecht; Dr. D. J. HISSINK, Directeur van het Rijkslandbouwproefstation te Wageningen; Prof. Dr. A. F. HOLLEMAN, hoogl. a/d. Universiteit van Amsterdam; Prof. Dr. L. VAN ITALLIE, hoogleeraar aan de Rijks-Universiteit te Leiden; Dr. W. P. JORISSEN, lector a/d. Rijks-Universiteit te Leiden en redacteur v/h. Chemisch Weekblad; M. L. Q. VAN LEDDEN HULSEBOSCH, Inspecteur van de Volksgezondheid te 's-Gravenhage; JACOBUS POLAK, oud-apotheker en lid van het Hoofdbestuur der Ned. Maatsch. ter bevordering der Pharmacie te Amsterdam; Prof. Dr. P. VAN ROMBURGH, hoogleeraar aan de Rijks-Universiteit te Utrecht; R. SCHOEPP, oud-apotheker en lid v/h. Hoofdbestuur der Ned. Maatsch. ter bevordering der Pharmacie te Maastricht; Dr. P. A. Vos, apotheker en voorzitter der Ned. Maatsch. ter bevordering der Pharmacie te Rotterdam; Prof. P. VAN DER WIELEN, buiteng. hoogleeraar a/d. Universiteit van Amsterdam en hoofdredacteur van het Pharmaceutisch Weekblad.

De Commissie van uitvoering, die gaarne de bijdragen, welke bij het Nederlandsch Sub-comité inkomen, zal in ontvangst nemen en verantwoord, bestaat uit de Heeren:

Prof. Dr. H. WEFERS BETINK, Voorzitter; Prof. Dr. P. VAN ROMBURGH, Penningmeester; JACOBUS POLAK, Secretaris (Paulus Potterstraat 40, Amsterdam).

De bijdragen worden ingewacht vóór 5 Januari 1910. Ook de overige leden van het sub-comité zijn bereid bijdragen in ontvangst te nemen.

Boekenweiling bij BURGERSDIJK en NIERMANS te Leiden. De afdeeling chemie en pharmacie omvat 265 nummers, die betreffende physica 165 nummers (veiling 15 Dec.). Bij de chemische werken vindt men een aantal van historische waarde. Ook een goed portret van BOERHAAVE in lijst is aanwezig.

Te Groningen is aanbesteed het bouwen van het nieuwe scheikundig laboratorium. Laagste inschrijver is de Heer M. MELJER, te Leeuwarden, voor f124.977.

De „St.-Ct.” No. 286 bevat een Kon. besluit van 28 October j.l. tot uitvoering van het bepaalde bij de artikelen 2, 5, 8 en 19 der Boterwet, volgens den tekst, bekendgemaakt bij het Kon. besluit van 13 Aug. 1908. De herziene Boterwet zal, volgens verwachting van den Minister van L., N. en H., met 1 Januari a.s. in werking kunnen treden.

Erratum.

Blz. 987 en 999, staat: J. C. M., lees: J. C. A. SIMON THOMAS.

Blz. 1002, staat: Dr. J. J. POLAK, assistent aan het chem. univ. lab. van Amsterdam, lees: ass. a. h. Rijksbureau tot onderz. van handelswaren te Leiden.

Correspondentie.

„Abonné”. Art. 6 van de Statuten der Ned. Chem. Vereeniging luidt: „Om Lid te worden, moet men door 2 gewone Leden worden voorgedragen. Deze voordracht wordt aan den Secretaris toegezonden. De naam van het candidaat-lid wordt aan de leden schriftelijk bekend gemaakt en binnen drie weken na deze bekendmaking kunnen bezwaren tegen de toetreding van het candidaat-lid aan den Secretaris worden toegezonden.

Het Algemeen Bestuur beslist over de toelating, waarbij het candidaat-lid minstens 5 stemmen op zich moet vereenigen.”